

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת אחרי מות ושבט הגדול,

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות

תשס"ח

מספר 752

ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים"

הנושא ההלכתי שהוקדשו לו יותר פסוקים בתורה מכל נושא הלכתי אחר הוא מפעל הקרבנות. ארבע פרשיות שלמות בספר שמות מוקדשות לבניית המשכן וכליו והכנת בגדי הכהונה: "תרומה", "תצוה", "ויקהל" ו"פקודי", והקרבנות הקרבנות מתוארת בפרטי פרטים בפרשיות הראשונות של ספר ויקרא. הקרבנות והמשכן מוזכרים בהרחבה גם בפרשיות "פינחס", "נשא" ו"כי-תשא".

ראוי אפוא לשאול מה מטרת המפעל הגדול הזה? מה הייעוד של הקרבנות והדינים הרבים הנלווים אליהם? בשאלה זו דנו פרשנים רבים. כאן נדון בגישת הרמב"ם, שהקדיש לנושא זה פרק שלם בחיבורו "מורה הנבוכים" (חלק ג, פרק לב).

הרמב"ם כותב שאין שום מטרה לכשעצמה לכל מפעל הקרבנות! לשיטתו, הסיבה שמצוות הקרבנות מופיעה בתורה היא שבזמן מתן תורה הייתה הקרבנות הדרך הרגילה בקרב העמים לעבוד את הא-ל, ולא היה מציאותי לצפות שבני ישראל ינהגו שלא ככל שאר הגויים. ההנחה הייתה שבני ישראל יבקשו להקריב קרבנות בכל מקרה, ואם לא תינתן להם האפשרות להביא קרבנות לקב"ה, הם יביאו את קרבנותיהם לאלילים, כלשון הרמב"ם:¹

והיה הנוהג המפורסם בעולם כולו הרגיל אז, והעבודה הכללית אשר גדלנו עליה הייתה הקרבנות מיני בעלי-חיים באותן ההיכלות, וההשתחויה להם, והנחת הקטורת לפניהם, בעבודה באותן ההיכלות העשויות לכוכבים. לפיכך, לא ציווה אותנו (הקב"ה) בעזיבת כל מיני העבודות הללו ולהזניחם ולבטלם, לפי שלא ייתכן לקבלו לפי טבע האדם שהוא נינוח תמיד במורגל.

אם כן, הרמב"ם כותב שכל מטרת המפעל האדיר של הקרבנות הייתה להרחיק את האדם מן העברה. והרמב"ם ממשיך:

לפיכך, ציוונו לבנות היכל לקב"ה, ושיהא המזבח לשמו, ושיהא הקרבן לו, וההשתחויה לו, והקטורת לפניו, וייחד כהנים לעבודת המקדש, והזהיר אותנו מלעשות דבר מן המעשים הללו לזולתו.

הרמב"ם הבין שגישה זו תתקבל בהפתעה מוחלטת אצל הקוראים, ולכן הוא כותב: ויודע אני כי נפשך תרתע מהענין הזה בהחלט, ויקשה עליך זה, ותשאלני בלבך ותאמר לי, האיך באו צווים ואזהרות ומעשים גדולים ומדוקדקים מאוד ובזמנים קבועים, והם כולם אינם מטרה לעצמם אלא מחמת דבר אחר.

כצפוי, לרמב"ם יש מקורות רבים להצדיק את עמדתו הן בתורה הן בספרי נביאים הן בגמרא. הרעיון שלו כתוב במפורש בפרשתנו (יז:ה-ו):

¹ מהדורת קאפח, ירושלים תשל"ז.

יביאו בני ישראל את זבחייהם... לה' אל פתח אהל מועד אל הכהן... וזרק הכהן את הדם על מזבח ה' פתח אהל מועד, והקטיר החלב לריח ניחוח לה'.
ומיד אחרי פסוק זה כתוב: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים (סוג אלילים) אשר הם זנים אחריהם" (יז:ז). הפסוק הזה מסביר לכאורה שטעם המצוות שבפסוקים לפניו הוא להרחיק את האדם מן העברה.

עוד הוכחה לגישת הרמב"ם אפשר למצוא בספר ירמיהו. הנביא מתלונן בשם ה' על עיסוק עם ישראל בהקרבת קרבנות אף שהתנהגות המוסרית שלהם מתחת לכל ביקורת: "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח" (ז:כב). לכאורה אמירה זו אינה נכונה! הרי יש בתורה הרבה ציוויים בהרחבה "על דברי עולה וזבח". פרקים שלמים ואפילו פרשיות שלמות עוסקים במצוות אלו. לכן מה פשר דברי ירמיהו? התשובה היא שמפעל הקרבנות שהוזכר בתורה אינו למטרת "עולה וזבח" עצמם, אלא רק להרחיק את האדם מן העברה. כוונת ירמיהו הייתה שיעקר התורה הוא להביא את האדם להתנהגות מוסרית ראויה ולהשגת המושכלות, ואין לתורה עניין בהקרבת קרבן זה או אחר שאין לו שום מטרה כשהוא לעצמו.²

נקודה זו מקבלת משנה תוקף מהעובדה שדווקא מילים אלו של הנביא ירמיהו ("ולא צויתים... על דברי עולה וזבח") בחרו חז"ל לכלול בהפטרה של פרשת "צו", שכל כולה מוקדשת לפרטי מצוות "עולה וזבח".

ההיסטוריה של עם ישראל הצדיקה גישה זו של הרמב"ם. כאשר ירבעם ייסד את מלכות ישראל, הוא היה ער לתאוות עם ישראל להקרבת קרבנות וחשש שהם יעלו לשם כך לירושלים לבית המקדש. לכן הוא הקים מקדש חלופי במלכות ישראל (מל"א יב:כו-ל):
ויאמר ירבעם בלבו... אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלם... ושבו אל רחבעם מלך יהודה. ויעש שני עגלי זהב, ויאמר אלהם (לעם), רב לכם מעלות ירושלם, הנה א-להיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. וישם את האחד בבית-אל ואת האחד נתן בדן. ויהי הדבר הזה לחטאת וילכו העם לפני האחד עד דן.

רוב מלכי ישראל הלכו בעקבותיו של המלך ירבעם והקימו מקדשים לעבודה זרה במלכות ישראל כדי לספק את דרישת העם להקרבת קרבנות.

יש עוד מצוות בתורה שכל מטרתן לספק את רצון העם להיות ככל הגויים. לדוגמה, מצוות מינוי מלך. כתוב בפרשת שופטים "כי תבא אל הארץ אשר ה' א-להיך נתן לך וירשתה וישבתה בה, ואמרת, אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי. שום תשים עליך מלך" (דב' יז:יד-טו). מה פשר המילים "ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי"? היות שמדובר במצווה מן התורה, מדוע כתוב שבני ישראל דורשים את זה ("ואמרת אשימה עלי מלך"). ועוד, למה מצווה זו קשורה במה שעושות אומות העולם ("ככל הגוים אשר סביבתי")? ממילים אלו בפסוק מתברר שמצוות מינוי מלך באה כנגד יצר הרע של העם להיות ככל הגויים. המשטר המקובל בזמן מתן תורה היה שבראש כל אומה עומד מלך, ולא ייתכן שבני ישראל יסתפקו בסוג אחר של הנהגה.

הסבר זה בדבר מינוי מלך מקבל את ביטויו בספר שמואל א, שבו כתוב: "ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה, ויאמרו אליו... שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים" (ח:ד-ה). מוזרה מאוד תגובת שמואל לבקשה זו. במקום לברך את בני ישראל על בקשתם לקיים מצווה מן התורה כתוב: "וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו (בני ישראל) תנה לנו מלך לשפטנו" (ח:ו). למה "וירע הדבר בעיני שמואל" כאשר בני ישראל ביזמתם מבקשים לקיים מצווה מן התורה? בהנחיית הקב"ה שמואל גם מנסה בכל כוחו לשכנע את עם ישראל לסגת מבקשתם: "ויאמר (שמואל) זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם יקח... ואת בנותיכם יקח... ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח... ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח... ואתם תהיו לו לעבדים" (ח:יא-יז). אבל כל זה לא עזר: "וימאנו העם לשמע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגוים" (ח:יט-כ).

² גם הנביא ישעיהו לפניו מחה באזני העם על התנהגותם המוסרית הגרועה בעודם מקפידים על הבאת הקרבנות, בהם אין ה' חפץ: "שמעו דבר ה' קציני סדם האזינו... עם עמורה. למה לי רב זבחיכם יאמר ה', שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי" (א:י-יא).

מאירוע זה למדים שגם מצוות מינוי מלך לא באה אלא לספק את דרישת העם להישאר בהרגלם, כמו שכתב הרמב"ם על הקרבנות: "לא ייתכן כפי טבע האדם שיעזוב כל מה שהורגל לו".

היום אין מפעל קרבנות ואין מלך על בני ישראל, אולם גם התנאים החיצוניים השתנו. היום האופן הרגיל של הגויים לעבודת הא-ל אינו הקרבת קרבנות, והמשטר הנהוג במדינות נאורות אינו מונרכיה אלא דמוקרטיה. לכן הנימוק שהוביל למפעל הקרבנות ומינוי המלך נעלם, לפחות לשיטת הרמב"ם, ואפשר היה לצפות שהמצב הנוכחי ייחשב למצב הטוב והרצוי.

ולא היא. אנחנו מתפללים בכל יום בתפילת "שמונה עשרה" להשבת מפעל הקרבנות: "והשב את העבודה לדביר ביתך", ובשבתות וחגים הוקדשה תפילת מוסף בעיקר להחזרת מפעל הקרבנות. כמו כן, בכל יום מתפללים ב"שמונה עשרה" להחזרת משטר המלך: "וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין". מדוע?

התשובה לשאלה זו קשורה לביאת המשיח, כמו שהרמב"ם כותב בסוף חיבורו "משנה תורה" (הלכות מלכים, פרקים יא-יב), ואכמ"ל.

פרופ' נתן אביעזר
המחלקה לפסיקה
